

EL CATALÀ A MÚRCIA: UNA PETITA REVISIÓ DE LA QÜESTIÓ

VICENT-JOSEP PÉREZ I NAVARRO

(IES Canonge Manchón de Crevillent)

1 GENT CATALANA A LA MÚRCIA MEDIEVAL

La presència d'una comunitat ampla de repobladors catalans al regne medieval cristià de Múrcia és un episodi de la nostra història conegut bàsicament entre filòlegs i historiadors. La major part dels catalans i també dels mateixos murcians no n'han sentit a parlar mai, d'aquesta feta. En canvi, de segur que a una persona mitjanament instruïda, sí que li sonarà la rastra següent, en tot de llibres i programes de televisió: fenicis, cartaginesos (que són el mateix, però veges per on, aquí a voltes es fa distinció, per tal de fer-ho llarg), grecs, romans, moros i cristians, com a visitants que deixen petjada. Catalans i aragonesos queden diluïts en qualsevol citació amb pretensions suposadament històriques. És una herència dels vells llibres escolars del franquisme i d'abans encara.

Tanmateix un grup ben nombrós de catalans arribà a Múrcia al segle XIII, amb la seua llengua i cultura. S'hi van establir i van mantenir el seu parlar durant un temps que no estem en condicions de precisar amb seguretat, ni gens ni mica, però que com a mínim degué fregar els començaments de l'Edat Moderna. El fet és que fou prou intens com per a deixar una petjada encara reconeixible, a la documentació, en testimonis contemporanis, a la toponímia, a l'antroponímia que ha arribat fins a l'actualitat, en el dialecte castellà-oriental local en forma de substrat i, de ben segur, en un munt d'elements molt més subtils o difícils de rastrejar en general, com ara el costumari, la gastronomia o les advocacions religioses.

Un episodi com aquest, d'implantació d'una cultura diferent dins una terra de propietat aliena mitjançant una repoblació (i sense tenir en compte la continuïtat geogràfica, present en aquest cas i que, per les circumstàncies històriques particulars, pot haver destorbat el manteniment de la comunitat de llengua i ètnia diferenciades, més aïnes que ajudar a mantenir-la) no és estrany a la història. Només cal pensar, per posar un exemple proper, en les comunitats importades a terres italianes, les quals han mantingut llengua i costums propis durant segles, envoltades d'altres grups humans de llengua

diferent, com són ara els illots lingüístics occitans, albanesos i grecs. I no cal anar més lluny, si pensem en el cas de l'Alguer a Sardenya.

El cas dels catalans a Múrcia no té res d'excepcional, doncs, i, tot i que els avatars històrics no hi van permetre el manteniment del català fins a l'actualitat, els testimonis de la seua presència a l'Edat Mitjana són clars i fermes.

Tot i això, aquesta presència de la llengua catalana a Múrcia va ésser qüestionada, sense fonaments massa sòlids (ell mateix ho reconeix explícitament), des de bon començament, pel filòleg castellà Menéndez Pidal:

«Creo pues, que, a pesar de que la documentación consultada es escasa, podemos afirmar que cuando Muntaner escribía (en 1335) de ningún modo era cierta su afirmación [v. el punt 2 d'aquest article] antes citada» (Menéndez Pidal 1919: 482).

Posteriorment no ha merescut massa interès per part de la filologia d'aquell àmbit lingüístic, tret d'excepcions d'àmbit local i gairebé sempre partint d'aquesta citació.

No ha sigut així en l'àmbit de la filologia catalana, on diversos autors li han dedicat estudis de caire diferent: en Rosselló (1975), en Sempere (1993, 1995), en Pocklington (1988) i en Colomina (1997; 2000) entre d'altres. Per a una bibliografia més completa v. Monjo-Pérez 2005: 74-80. Paral·lelament hi ha els estudis sobre un tema que n'és una continuació i s'hi relaciona estretament: l'abolició del català a la ciutat i horta d'Oriola. Tot i així, els estudis sobre el cas de Múrcia gairebé semblen haver quedat en un anecdotari, i el tema ha estat deixat de banda com si fos esgotat. Modestament opinem que encara són pocs els estudis per la importància que el tema mereix. A tall de comparació podríem imaginar que, si la substitució lingüística hagués estat més ràpida i matinerà al País Valencià, en comptes d'haver-s'hi mantingut la llengua viva fins al segle XX, potser els estudiosos catalans dedicarien als territoris valencians poc més espai que als murcians. No creiem que aquella antiga comunitat haja de quedar en l'oblit.

2 UN TESTIMONI INEVITABLE I QÜESTIONAT: LA CRÒNICA D'EN RAMON MUNTANER

Resulta inevitable partir de l'escrit d'en Ramon Muntaner, el qual sembla haver vist i haver parlat amb els descendents d'aquella gent un segle després. Per moltes vegades que s'haja repetit i que els lectors d'aquestes línies el coneguen prou, no puc deixar de tornar a reproduir aquí el testimoni de la seua *Crònica*, perquè em sembla difícil de refutar. Una descripció així, amb noms de carrers inclosos, no la trobem sovint en texts medievals. Per això començarem la citació en un punt anterior del que és costum, i a qualsevol que conega bé la ciutat de Múrcia, com qui escriu aquestes línies, que hi va estudiar, treballar i ha viscut i viu des de sempre a poc més d'una quarantena

de quilòmetres, aquestes paraules li faran reviure les imatges d'uns carrers i uns barris que encara avui són allà, tal com en Muntaner els descriu. Som-hi, doncs:

«E posà [en Jaume I] son setge sobre la ciutat de Múrcia, qui és ciutat molt noble e honrada e molt forta e *mills murada que ciutat gaire sia e'l món*. E aitantost com fo davant la dita ciutat, ordonà son setge en tal manera que de neguna part no hi podia null hom entrar. E no us en faré llongues noves: que el setge durà tant que venc ab ell a pau, que els sarraïns li reteren la meitat de la ciutat, e l'altra se retengueren a llurs ops sota la sua senyoria. *Sí que en passa per mig de la ciutat un carrer qui és ara un dels bells carrers de la ciutat ne sia en neguna ciutat; que el dit carrer és gran e ample, e comença del lloc en què es fa lo mercat, qui és davant los Preicadors, e dura entro a l'esgleia major de madona Santa Maria; e en aquell carrer és la Pellisseria, e els Canvis, e la Draperia e d'altres oficis molts*. Emperò con aquesta ciutat fo així partida, lo dit senyor rei la poblà de les sues gents. E a pocs dies los sarraïns que entre ells e los crestians no podia haver bona companyia en la dita ciutat; demanaren e suplicaren al dit que li plagués que presés la llur part de la ciutat, e que la poblàs de qui ell tengués per ben, e els donàs un raval en què ells se poguessen murar e estar segurs. *E lo dit senyor rei, ab plaer que n'hac, obeí llur pregàries e donà'ls un raval defora la ciutat, que ells muraren, qui ha nom la Reixaca, e aquí ells se mudaren*. E així la dita ciutat de Múrcia fo presa per lo dit senyor rei En Jacme d'Aragon en lo mes de maig de l'any mil dos-cents seixanta-sis. (17) *E con la dita ciutat hac presa, poblà-la tota de catalans, e així mateix Oriola e Elx, e Alacant e Guardamar, Cartagènia e en los altres llocs; sí que siats certs que tots aquells qui en la dita ciutat de Múrcia e en los davant dits llocs són, són vers catalans e parlen de bell catalanesc del món; e són tots bons d'armes e de tots fets*. E pot hom bé dir que aquell és dels graciosos regnes del món: que en veritat vos dic que entre tot lo món jo ne altre no pot saber que dues províncies sien mellors ne pus gracioses de totes coses com són lo regne de València e el regne de Múrcia» (Muntaner 1994: I, 42-43).

La part final d'aquest fragment, la referida a la filiació etnolingüística dels habitants de Múrcia al segle XIV, és posada en dubte en una tradició que parteix de Menéndez Pidal, com ja hem comentat abans. Sovint hi ha qui acostuma a fixar-se només en les expressions d'admiració i lloança del nostre Muntaner, típiques del seu estil i, per què no dir-ho?, d'un patriota, cosa que entre nosaltres solem, per raons que tots sabem, considerar un defecte, mentre que la majoria de pobles ho tenen per virtut. Aquestes expressions, que per a l'època no semblen gens ni mica desentonants, passen per damunt de la narració històrica. Però tot el fragment traspua realisme i és farcit de detalls verídics i comprovables (els he destacat en cursiva), alguns dels quals difícilment poden ser producte d'una narració de segona mà, sinó que fa l'efecte que el cronista va xafar aquells carrers que esmenta. Qui s'hi haja passejat amb el mateix plaer que en Muntaner, els reconeixerà, en el seu traçat i fins i tot en els noms, que han perdurat. I tot el perímetre és voltat encara d'enormes fragments d'una murada imponent, que fa poc s'enderrocaven i ara els arqueòlegs s'afanyen a recuperar i exhibir.

En refutar les acusacions gratuïtes de falsedat d'aquesta afirmació: *són vers catalans e parlen de bell catalanesc del món*, crec que caldria tenir en compte, a banda de la resta d'evidències externes al text (que ningú no posaria en dubte si no fos perquè és català), el fet que en Muntaner esmenta també altres ciutats on les seues apreciacions sobre la llengua són categòricament exactes: Elx, Alacant, Guardamar, han preservat el català intacte fins al segle XX. Oriola el mantingué fins a les acaballes del XVIII o començaments del XIX. Aquestes poblacions eren i han estat fins ara catalanoparlants, i en l'època en què el text fou escrit, propera en el temps encara la seua incorporació per en Jaume II al regne d'Aragó, és segur que eren tingudes per tan murcianes com les mateixes Múrcia i Cartagena, i el seu esment en conjunt resulta lògic i coherent. De fet es va crear per a elles una demarcació pròpia, la Governació d'Oriola.

Pensem, doncs, que no és possible l'opció de negar aquest testimoni que a Múrcia (i Cartagena) es mantenia viva la llengua catalana al segle XIV, quan les evidències documentals i de substrat són moltes i molt clares i sostenen la mateixa idea. I quan la fantasia de crear-se una llengua pròpia a partir del seu geolecte, el conegut *panocho*, es basa principalment en un lèxic inequívocament d'origen català (com ja va observar en García Soriano al seu treball de 1932), sense el qual aquests coneguts *bandos de la Huerta* i *literatura panocha* no tindrien ni sostre ni mostre.

Però a més a més hi ha proves incontestables, com el fet que l'actual església de *Santa Eulalia* (ja sabeu, santa Eulàlia, patrona de Barcelona), al rovellet de l'ou de la Múrcia medieval, s'anomenés encara *Santa Olalla de los Catalanes* a la documentació murciana del segle XV. El coneixement del topònim era viu encara al segle XVII. Vegeu el fregment següent d'un document de l'*Archicofradía de la Preciosísima Sangre*:

«I consta que estas Constituciones las aprobo el Sr Dr Dn Fran^{co} de Salcedo Provisor y Vicario gral q. fui de este obispado en los veinte y nueve de Noviembre del año de mil seiscientos y tres años y que entre los dchos folios habia un officio en papel doblado aparte que es un mandato de este obispado y leemos que la dicha Ulte. Cofradía hasta la fecha de mil y qtos. ochentaydos en la Igleſſia los Religiosos de la Sassa Trinidad y que es la misma que se fundo en la Igleſſia de Sta Eulalia de los Catalanes en el dia once de abril del año de mil y quatrocientos y once, con la licencia del Obispo Dn Pablo de Sta Maria por los Penitentes que iban con san Vicente Ferrer»

Tal com expressen aquest text i la tradició d'aquesta popular confraria de Múrcia, *los Coloraos*, la seua fundació es deu a una predicació de sant Vicent Ferrer. És matèria pública que els sermons del pare Vicent eren entesos allà on anava, tot i predicar sempre en la seua llengua, i això va ser considerat un miracle. En aquest cas, i que ens perdone el venerable dominic, en una església que tenia per advocació la mateixa de Barcelona i que s'anomenava *de los Catalanes*, estariem disposats a creure, més aïnes que en

un miracle, en el fet que bona part de la gent allí congregada parlava encara en català, o potser l'entenia, per haver-lo sentit a pares, avis o veïns. De fet, encara un segle després, personatges destacats de l'elit de la ciutat presentaven una antroponímia inequívocament catalana (maquillada, és clar). En serveix de mostra el fragment documental següent, referit a una inspecció de les muralles pel *Concejo* de la ciutat:

«Entro *Macian*, quince de Julio de 1527. Acordo la ciudad que desde la puerta del Puente hasta la Puerta del Rabal, visite los adarbes y torres Juan de *Arroniz* y traia relacion de lo que poseen particulares y que daño ay en ello y que repuesto son necesarios... Desde la (puerta) del Azoque a los Vedrieros, Rodrigo *Pagan*» (García Antón 1993: 257-258. També a Navarro-Robles 2002: 461).

Aleshores, ¿com és que el català no pogué mantenir-se a Múrcia i Cartagena i els altres llocs d'aquestes terres que quedaren per sempre més en possessió castellana després de la renúncia d'en Jaume II a la meitat de la seua conquesta? Altres illots lingüístics han perdurat arreu durant segles i segles. De *país català frustrat* la denomina en Rosselló al seu article (1975), pioner en aquests estudis, i creiem que molt encertadament.

Tanmateix, a Múrcia, el manteniment de la llengua catalana es faria ben difícil: l'arribada de nous contingents repobladors, ara principalment castellans, la delicada i estratègica situació fronterera de Múrcia, i la seua importància com a capital d'un regne molt pròsper i feraç, amb l'enemic de la Corona d'Aragó a les portes, tingueren un pes decisiu. Conquerida primer per en Jaume II, situada en la zona de guerra principal dels conflictes posteriors amb la Corona de Castella, no ens estranya que la població d'origen català quedara cada vegada més aïllada, potser sotmesa a una fòbia que els fes poc rendible el fet de ser vista com una mena de quinta columna. Això potser va precipitar la desaparició del català a Múrcia, encara que estem convençuts que no es va donar a tot arreu al mateix temps, i segurament la capital fou el focus d'irradiació de la castellanització completa del regne. Així es definia clarament en oposició a l'altre regne veí, València, de parla catalana i als habitants més propers del qual, ciutadans d'Oriola, els anomenaven a Múrcia «catalans».

3 L'ESBORRAMENT DE LA HISTÒRIA. JAUME I SÍ QUE ARRIBÀ A MÚRCIA

Aquesta modesta aportació pretén només actualitzar una mica el tema, que creiem que s'ho mereix, amb l'afegit d'alguns elements nous que refermen i subratllen l'existència de la comunitat catalanoparlant a terres murcianes, oblidada per la majoria. Pensem que cal mostrar com aquest oblit forma part d'un procés d'esborrament de la història, en part intencionat, en part producte del pas inexorable del temps i de la ignorància.

Aquest oblit, aquesta dissolució de la història, quan les evidències són tangibles, és clau. El mateix fet de l'anihilament de la memòria d'aquest poble, els catalans de Múrcia, ens sembla prou significatiu de la mateixa existència d'aquesta comunitat oblidada. Creiem que cal fer encara més estudis de tots els aspectes de la qüestió i que precisament cal començar per seguir el rastre a aquest esborrament de la història i els seus detalls actuals, per a poder remuntar-nos als testimonis encara vigents i rastrejables de la cultura i la llengua catalanes a Múrcia. Proposem també que una utilització divulgativa d'aquest tema ens pot resultar molt profitosa com a poble, en l'interès del manteniment dels lligams com a comunitat lingüística sencera i, de rebot, per a la dissolució cada vegada més pregona dels arguments del secessionisme lingüístic al País Valencià.

Així és que considere adient d'aprofitar l'espai que aquí se'ns ofereix amb l'exposició d'un fet que, a primer colp d'ull, podria semblar només una anècdota personal, no escaient potser en un escrit de caire científic. Tanmateix el fil del tema proposat és més aïna sociolingüístic, i per tant, és precisament sobre l'essència mateixa de la relació de la llengua amb la vida i l'entorn, i això, en el cas del català, crec que estareu d'acord que és una qüestió important.

Ara fa una mica més de vint anys que el qui això escriu acabava els estudis de Filologia Clàssica a la Universitat de Múrcia. Sóc nadiu de Crevillent i per tant, fill de l'antiga Governació d'Oriola, és a dir d'aquell bon trosset de terra del Regne de Múrcia que el rei en Jaume II va incorporar al de València al començament del segle XIV, quan encara *don Juan Manuel* caçava a les marjals enormes que marcaven els límits dels boscs de palmeres d'Elx i d'Oriola.

Sovint aprofitava, gràcies a la situació cèntrica de la facultat de lletres, per visitar els carrers de l'urbs antiga, travessada pel riu Segura. Xafarder de mena, m'agradava de passejar per carrerons i *azucaques*. Així vaig topar amb unes restes de l'antiga muralla de la ciutat, una muralla de maons cuits vermelloso que s'endinsava en el subsòl, com els soterranis d'una casa, enganxada a les parets del cantó d'una església. Enfront de les ruïnes, una casa d'aspecte atrotinat i vell tenia al damunt de la porta una gran llosa de marbre blanc, amb una inscripció vuitcentista, contemporània de l'enderrocament de les muralles medievals. Allà, deia la inscripció, hi havia hagut la porta per on el rei en Jaume I havia entrat a Múrcia. Cap a l'any 1995, hi vaig tornar amb la que ara és la meua esposa i m'hi vaig fer una d'aquelles fotos orgulloses baix de la làpida. Aquesta diu:

«En este sitio estuvo la última delas que llamaron Siete Puertas de la muralla, por donde hizo su entrada el rey Don Jayme de Aragón, desde el real de San Juan, cuando reconquistó a Murcia para su yerno el rey Don Alonso el Sabio de Castilla, rindiéndola

su gobernador por el rey moro Alboa, ques en 13 de febrero de 1265. Se demolió y amplió a beneficio público, año de 1803».

A començaments de la primera dècada del 2000, en una visita a Múrcia vaig voler tornar a veure l'engrescadora inscripció. Com que no recordava quina església era, es va fer difícil de trobar. Preguntar per algun lloc històric o curiós als nostres terrenys pot ser infructuós, si l'única dada que recordes és una església (en una ciutat on n'hi ha un bon grapat), un tros de paret vella i una inscripció. Però com que no hi havia altre remei, en veure pel carrer un home de mitjana edat, molt ben vestit amb corbata i jaqueta clara, amb aspecte i posat seriós, li vaig explicar el que buscava: una inscripció que deia que en Jaume I havia entrat a Múrcia per allà. El cavaller, molt amablement, em va dir que no tenia ni idea d'on era això i després, una mica sorreguer i amb somriure escèptic, va afegir: *¿De verdad cree usted que el rey don Jaime I llegó hasta aquí, que no se quedó en Valencia?*

Finalment vaig topat amb el lloc. Ai las! La casa vella de la bella làpida ja no hi era, ni les cases que hi fitaven. Només un enorme siti buit. A un bar de la mateixa placeta de l'església, que era la de Santa Eulàlia (alerta amb el nom!) li vaig fer un preguntat al bàrman, que com que era allà sempre, potser sabia el destí de la inscripció. Aquell home sí que sabia de què li parlava. Em va dir que el més possible era que, després de l'enderrocament, els propietaris del siti la tingueren guardada. Potser en construir un nou edifici la hi posarien de bell nou. Així quedà la cosa. Gairebé l'última fase de l'esborrament de la memòria històrica d'un poble. O com a mínim, d'una part que sembla que no interessa conservar.

Me'n vaig anar pensant que, potser anys després, la làpida reapareixeria més o menys al seu lloc. De fet, fa uns mesos hi vaig tornar. Pensava una mica ingènuament que potser trobaria la inscripció altra volta col·locada en un edifici nou de trinca. Bé doncs, ni hi havia inscripció ni hi havia edifici. Això sí, les restes de murada eren ara cobertes per una construcció que s'anunciava com a *Centro de Visitantes de la Muralla de Santa Eulalia*. Hi vam entrar i una jove molt amable se'ns va oferir per explicar-nos la història de la muralla medieval de Múrcia. La guia-historiadora va començar de seguida amb la següent explicació, si fa no fa: després de la conquesta de Granada pels Reis Catòlics i havent acabat amb el perill musulmà, a finals del segle XV, la muralla deixa de tenir sentit i és el començament de la seua decadència. No es tractava només d'una explicació semblant a la que donen les persones grans dels pobles, quan diuen que qualsevol cosa antiga és del temps dels moros. Era una inexactitud i una simplificació prou disbaratada, però sobretot més perniciososa, perquè venia de boca dels que fan el paper de custodis i transmissors de la història.

Amablement vaig interrompre la rondalleta que ens atiava i vaig dir, fent una mica el setciències (un sabut necessari, perquè recordava aquell home

del carrer que pensava que en Jaume I es va quedar a València, potser bevent orxata de xufa) que, si la muralla va començar a deixar de tenir ús a finals del segle XV, no devia ser per la fi del perill dels moros. De fet, aquell regne de Granada havia deixat de ser una amenaça per als regnes cristians peninsulars feia molt de temps. Si la muralla s'havia mantingut en ús fins al segle XVI, era precisament per les guerres entre Castella i Aragó, en particular la sagnant guerra dels Dos Peres. Si la muralla comença el seu declivi a finals del XV i començaments del XVI, ¿no seria potser perquè la unió dinàstica havia trencat la dinàmica d'enfrontament entre els dos regnes, sobretot quan foren heretats pel rei Carles? No cal presumir de ser un expert en història, per adonar-se de com és aquesta de complexa. La xica es va quedar una mica badoca i després de donar-me la raó, es va excusar dient que usualment ho explicaven d'aquella altra manera per simplificar-ho, per tal que els visitants ho pogueren entendre bé. Així anem.

En acabar la seua lliçoneta, interessant pel que feia als mètodes de construcció de muralles, ens deixà al nostre aire per veure les ruïnes. A la fi de la visita, on unes maquetes reconstrueixen el creixement de la ciutat, una pantalla reproduïx un audiovisual curt, d'uns tres minuts, que en la primera visita no vaig veure. En aquest, tot i passar d'una revolada per tres-cents anys d'història, almenys especificava una mica més:

«Tras la conquista castellana, a mediados del siglo XIII, la muralla fue objeto de periódicas reparaciones que aparecen detalladas en los documentos concejiles. A finales del siglo XV, con la unión de Castilla y Aragón y la conquista del reino de Granada, se esfumaron los enemigos que justificaban la existencia de la cerca, que dejó de tener utilidad y pasó a convertirse en un molesto impedimento para el desarrollo urbano».

Cap esment, és clar, a la intervenció d'en Jaume I. A banda caldria dir que no hi hagué tal unió de Castella i Aragó, sinó un casament que va unir dues corones, que per herència passaren a un nét dels reis catòlics, com molts altres regnes, i que la unió d'aquests regnes sota les lleis de Castella es produeix al segle XVIII, com qualsevol historiador sap o hauria de saber.

En acabar la visita vaig fer alguns preguntats a les encarregades. En particular em vaig interessar pel destí d'aquella làpida que després de 200 anys parlant de l'entrada d'en Jaume I a Múrcia, havia desaparegut. No en sabien res. No semblava que ni tan sols els responsables del museu en saberen res. Precisament al lloc on li correspondria estar.

Una segona visita, mesos després, vam repetir el nostre intrús per aquella antigalla perduda. Sembla que ara estaven més informades del tema. La contestació d'una de les guies va ser aleshores que moltes persones s'hi havien interessat, però que no se'n sabia res; que les obres d'allà enfront potser no s'havien fet amb tots els requisits legals necessaris. Vaig preguntar si, aleshores, podíem donar-la per perduda. I la resposta de l'altra de les encarregades va acabar de reblar el clau, en la justificació del que no és justificable:

li va llevar valor, en to justificatiu, dient que, en qualsevol cas, era una placa vuitcentista (això ja li resta valor!) i era purament anecdòtica, perquè, deia, en realitat en Jaume I no va entrar per allí.

Hom podria contestar que aquella placa i la seua informació, més o menys encertada pel que fa al lloc (només cal pensar en els mètodes d'investigació històrica i arqueològica a començaments del segle XIX), era un testimoni d'uns fets històrics inapel·lables i lligats a la memòria col·lectiva. A més a més, què és real i què no ho és en la història? ¿Importa més si en Jaume va entrar per ací o per allà, que el fet que hi entrara? I, és clar, una placa que durant dos segles ho indicà, tenint en compte tota una memòria secular anterior, o potser una tradició vinculada a l'antic nom de l'església, *Santa Olalla de los Catalanes*, més o menys exacta, no té importància que es perda... El fet, al cap i a la fi, és que ara un record real de la presència d'en Jaume I, del seu exèrcit i dels seus repobladors catalans en les arrels mateixes de la Múrcia cristiana, ha desaparegut segurament per a sempre, i això contribueix moltíssim a l'esborrament d'una part de la història de Múrcia, més lamentable encara per totes les implicacions de tabú que, per a una bona part de l'Espanya actual, comporta tot allò que es relacione amb Catalunya.

A més, com que s'ha perdut, ara resulta que no té cap valor i que la seua informació no és res més que una anècdota. Bé, doncs, potser no som ningú per donar consells als historiadors de la ciutat que es vanta de custodiar el cor i les freixures de N'Alfons X de Castella, gendre d'En Jaume I d'Aragó, però no estaria malament que es feren mirar, per posar un exemple d'informació anecdòtica (segons per a qui), però que queda molt fina tal com està, el renom del seu rei icònic, fill de Na Beatriu de Suàbia, a veure si realment era el *Sabio* o el *Suabio*.

Als panells informatius del centre de visitants, amb cronologia i noms, sí que es fa esment d'en Jaume I, però gairebé per obligació, esbiaixat, com una anècdota (com aquella llosa). Ben poc sobre la seua decisiva intervenció a Múrcia després de la rebel·lió. Entre els noms que havia rebut la porta de la muralla objecte del petit museu, apareix el de *Puerta de Santa Olalla*, però no com a *Santa Olalla de los Catalanes*. Entre els pobles que ocuparen la ciutat, cap esment dels primers pobladors, els catalans, els cognoms dels quals, com va estudiar en Rosselló (1975), al seu treball pioner en aquest tema, són encara presents en moltes famílies de Múrcia i de l'horta i pobles propers.

Hi ha coses, però, que es fan difícils d'amagar. Ja hem fet prou esment del nom de l'església: *Santa Eulalia*. Feia l'efecte que aquest era un nom restituit o modernitzat, a partir d'una forma antiga en desús, com ens van explicar i s'hi llegia als rètols: *Santa Olalla*. Però és clar, no esperem allà cap referència a la catalanitat del nom, ni al fet que aquesta és precisament patrona de Barcelona. Però la documentació antiga, com ja hem explicat abans,

l'anomena sense cap ambigüitat: *Santa Olalla de los Catalanes*. Ja sabem que els colonitzadors s'emporten els seus sants a la terra de promissió. I aquell era el lloc on la població murciana d'origen català, molt després de la primera repoblació i quan segurament la ciutat s'havia omplert de forasters castellans, mantenia el seu culte i els seus vincles. Ni més ni menys. La història, per molt que es vulga amagar, acaba mostrant-se a qui desitja de trobar-la.

4 UNS APUNTS SOBRE CARTAGENA

A l'antiga ciutat de Cartagena sembla que, encara més que a Múrcia, la presència de la comunitat catalana va ser més persistent. L'estudi del professor Grandal López sobre l'antroponímia cartagenera a l'Edat Mitjana, realment exhaustiu, no deixa cap lloc al dubte. A les conclusions del seu treball llegim:

«A pesar de que hacia 1500 encontramos un tercio de la población de origen catalán o asimilable (occitanos, valencianos) y otro tercio castellano, los datos aportados por los mismos padrones y por la nómina de los miembros del concejo del siglo XV, nos han permitido calcular que algo más de la mitad del total de los repobladores llegados a Cartagena entre 1250 y 1300, pudieron venir de tierras de lengua catalana o del sur de Francia. Hemos sentado, pues, con razonable certeza que los primeros colonos, hubieron de ser mayoritariamente de origen catalán, a pesar de que la conquista de la ciudad en 1245 y la reconquista de 1265, la llevaron a cabo tropas castellanas, que también debieron dejar aquí gente. Lo mismo sabemos que ocurrió en Murcia y su huerta» (Grandal 2001: 131).

«La probabilidad de un predominio catalán en la primera fase de repoblación y algunos indicios proporcionados por la forma que presentan algunos nombres propios y otras palabras, apoyan la idea, confirmada por otras fuentes aún más explícitas, de la permanencia de la lengua catalana en Cartagena hasta estos primeros años del siglo XVI. Otros indicios sugieren la existencia ya entonces del seseo cartagenero, también confirmada por otros testimonios» (Grandal 2001: 132).

Les petjades catalanes a Cartagena són pregones: inclouen el substrat lingüístic, amb un cabal de vocabulari considerable, especialment en les arts de la pesquera, la toponímia, amb casos tan flagrants com *la isla Grosa*, *los Escul(l)s*, *Calnegre*, *Calblanque*, i fins i tot l'objecte de veneració religiosa més important de la ciutat, fins al segle XX, juntament amb els quatre sants: *la Virgen del Rosel* o *Rosell* o *Rossell*, un nom que no pot amagar l'origen: la Verge del Roser, tot i els intents absurds de fer-ho, com sempre. Fixeu-vos què es pot llegir ara a la Wikipèdia:

«Como en muchos otros casos, el origen de esta magnífica talla se encuentra en la leyenda popular. Así, se dice que un pescador de apellido *Ros* encontró esta imagen flotando sobre las aguas. Del nombre del pescador se derivaría el de la Virgen».

Fa riure, però això ho llegeix tothom. Abans la patrona era a la seu vella, destruïda per un bombardeig a la Guerra Civil. La seu que construïren i trepitjaren catalans a finals de l'Edat Mitjana. La catedral de la diòcesi de Cartagena, en ruïnes i abandonada per Múrcia, on els bisbes es traslladaren buscant l'ombra del poder. Si voleu visitar-la alguna volta, la *Virgen del Rossell* ara és a l'església de *Santa María de Grasia*, però és clar, a la de Cartagena. Sabia molt bé el que es feia el nefand cardenal Belluga quan al 1723 s'endugué una altra verge a la seu episcopal que estava ja desplaçant a favor de Múrcia: la *Virgen de la Caridad*, entronitzada 200 anys després com a patrona. Una malifeta semblant va arraconar la *Virgen de la Arrixaca* i la va canviar per la *Fuensantica* a Múrcia. Increïble però cert; l'esborrat de la història necessita una anihilació completa, fins i tot de les deïtats. Un mal element, aquest Belluga: de fet, va participar com a capitost a la batalla d'Almansa, i després va caure com una au de rampinya sobre Oriola: ja no cal dir res més.

5 DUES PARAULES SOBRE ORIOLA

Un esborrat semblant, producte del temps i de la mala fe, el trobarem dins les nostres pròpies fronteres a Oriola, abans important capital valenciana de llengua catalana, ara poble de tercera a una província de tercera. I l'esborrat continua: allà on els llibres clàssics d'història de la ciutat parlaven als anys 1970 de *gòtic catalán* per a referir-se al magnífic llegat arquitectònic medieval d'Oriola, últimament està apareixent el terme aigualit i malintencionat *gòtic mediterráneo*, per tal de desterrar el mot tabú. Però aquí encara més, a poc que grates la crosta ronyosa, apareix l'anterior llengua i cultura de la gran ciutat de l'Edat Moderna. I ja que parlem de marededús, la patrona d'Oriola, de nom deformat però encara no substituïda, és la *Virgen de Monserrate*.

6 CONCLUSIONS

Quan les recialles de l'antic patrimoni etnolingüístic de Múrcia comencen a fer-se evidents, fins i tot per a estudiosos locals, la reacció és clara. Parlar de catalans, encara que en portes un cognom, en faces servir paraules i els arxius t'ho posen al davant dels nassos, no és el mateix que parlar d'ibers, fenicis, grecs, romans o fins i tot musulmans (els de la cort sàvia d'Alfons el Suabi, és clar): aquests sí que compten com a avantpassats, encara que no tinguen res a veure amb la teua estirp. És per això que el corrent d'estudis castellans sobre el català a Múrcia, encetat amb Menéndez Pidal, opta per negar, minimitzar o soterrar en l'oblit el passat català de Múrcia.

Des de l'òptica catalana els treballs han desvetllat part d'aquest passat de manera brillant i objectiva. Destaquen les aportacions dels doctors Rosselló,

Colomina i Sempere sobre Múrcia, i del doctor Montoya (1986, i en molts altres treballs posteriors) sobre Oriola, qüestió estretament lligada a la de Múrcia. Resulta lloable la feina dels autors que se n'han ocupat, sobre la catalanitat antiga de Múrcia i Cartagena, soterrada en l'oblit, desidiós en part, malintencionat en part i, per què no anomenar les coses pel seu nom, també racista.

D'altra banda volem subratllar el fet que encara els estudis sobre el tema poden ser profitosos, i donar bons fruits als filòlegs i historiadors que s'hi endinsen, a la recerca del substrat lingüístic, la toponímia, actual o històrica, i en qüestions de caire més cultural, com ara la devoció popular, els jocs o la gastronomia.

Desitgem que sovintegen els estudis sobre el tema, i que es decanten per una vessant no tan sols investigadora, sinó també divulgativa. Paga la pena la divulgació d'aquest passat que conforma bona part de la idiosincràsia històrica de Múrcia, del seu parlar, del seu tarannà i del seu costumari. Potser així hi haurà menys gent que pense que en Jaume I no passà de València: entrà a Múrcia, per onsevullga que fos.

Així, si algú se'n recorda del pas d'en Jaume I per Múrcia, també podria saber que la història d'aquest, la nostra història, forma part també del seu patrimoni històric, cultural i etnològic. Potser també podrem aconseguir que l'apel·latiu «català» esdevinga una mica menys tabú.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- COLOMINA I CASTANYER, JORDI (1997): «La influència del català sobre el castellà del Regne de Múrcia (segles XIII-XVII)». *Llengües en contacte als Regnes de València i Múrcia (segles XIII-XV)*. Alacant, Universitat d'Alacant, p. 221-275.
- COLOMINA I CASTANYER, JORDI (2000): «El dialecto murciano como resultado del contacto lingüístico medieval castellano catalán». *Estudios de Sociolingüística*, vol. 1, p. 153-172.
- GARCÍA ANTÓN, JUAN (1993): *Las murallas medievales de Murcia*. Múrcia, Universitat de Múrcia.
- GARCÍA SORIANO, JUSTO (1932): *Vocabulario del dialecto murciano*. Madrid, reedició facsímil de Múrcia, Editora Nacional.
- MENÉNDEZ PIDAL, RAMÓN (1919): *Documentos lingüísticos de España*, I. Madrid, Espasa-Calpe.
- MONJO I MASCARÓ, JOAN-LLUÍS / PÉREZ I NAVARRO, VICENT-JOSEP (2005): «Interferències lèxiques a l'Horta d'Oriola». *Revista Valenciana de Folclore*, vol. 6, p. 35-80.
- MONTOYA I ABAD, BRAULI (1986): *Variació i desplaçament de llengües a Elda i Oriola durant l'Edat Moderna*. Alacant, Institut d'Estudis «Juan Gil-Albert».
- MUNTANER, RAMON (1999): *Crònica*, a cura de Marina Gustà. Barcelona, Edicions 62 i la Caixa.
- NAVARRO SANTA-CRUZ, ELVIRA / ROBLES FERNÁNDEZ, ALFONSO (2002): «El tramo occidental de la muralla islámica murciana, junto a la puerta del Azoque. Memoria de la

- supervisión arqueológica realizada en los solares nº 56 de la c/ Sagasta y 37 de la c/ San Nicolás». *Memorias de Arqueología* XI. Murcia, Consejería de Educación y Cultura, Dirección General de Cultura.
- POCKLINGTON, ROBERT (1988): «La influència catalana en la toponímia de l'Horta i el Camp de Múrcia». *Miscel·lània Moreu-Rey* II. Barcelona, PAM, p. 43-62.
- ROSSELLÓ I VERGER, VICENÇ MARIA (1975): «Múrcia, un país català frustrat?». *Miscel·lània Pau Vila*. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Societat Catalana de Geografia, p. 375-385.
- SEMPERE MARTÍNEZ, JUAN ANTONIO (1993): «El substrat català del murcià». *Actes del Novè Col·loqui de l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes* II. Barcelona, PAM, p. 457-471.
- SEMPERE MARTÍNEZ, JUAN ANTONIO (1995): *Geografía lingüística del murciano con relación al sustrato catalán*. Murcia, Academia Alfonso X el Sabio.
- VILAR RAMÍREZ, JUAN BAUTISTA (1975): *Historia de la ciudad de Orihuela*. Oriola, Patronato «Ángel García Rogel». Obra Social de la Caja de Ahorros de Nuestra Señora de Monserrate.

